

Motion till riksdagen 2023/24:436

av **Gudrun Nordborg m.fl. (V)**

En modern kriminalvård

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning.....	1
2 Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3 Inledning.....	3
4 Vänsterpartiets förslag.....	5
4.1 En bred översyn av organisationen.....	5
4.2 Minska överbeläggningen.....	5
4.3 En frivårdsreform.....	6
4.4 Villkorlig frigivning för att frigöra platser	8
4.5 Anpassa avdelningarna efter klienterna.....	8
4.6 Bättre inslussning i samhället	9
4.7 Halvvägshus.....	11
4.8 Nationellt avhopparprogram	11
4.9 Likvärdiga möjligheter till utbildning för kvinnor som för män	13
4.10 Begränsa privata fastighetsägare från att göra vinster på kriminalvård	14
4.11 Minska häktningstiderna, isolering och slentrianmässig restriktionsanvändning	15
4.12 Häktning och arrestering av barn under 18 år	16
4.13 Tidsgränser för häktning av barn.....	16
4.14 Särskilda ungdomshem i stället för häkte	17
4.15 Placering av barn i polisarrest.....	18

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en bred översyn av Kriminalvårdens organisation och verksamhet och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att bygga ut intensivövervakning med elektronisk kontroll för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan sex månader och ett år och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till sex månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att ta över ansvaret för inslussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att fler intagna får möjlighet till vistelse i halvvägshus och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att kvinnor som avtjänar sitt straff på anstalt ska ha samma möjligheter till utbildning som män har och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur stor andel av Kriminalvårdens fastigheter som ägs av privata bolag i syfte att begränsa vinstuttaget och öka det gemensamma ägandet och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur häktningstider, isolering och användande av restriktioner kan minskas och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ge alla häktade personer lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att den längsta sammanhängande tiden för häktning av barn under 18 år ska vara 30 dagar och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barn under 18 år som häktas ska placeras på särskilda ungdomshem och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att barn under 18 år aldrig ska placeras i polisarrester och tillkännager detta för regeringen.

3 Inledning

För Vänsterpartiet är det grundläggande att vi har en god och välfungerande kriminalvård som inte handlar om ren inlåsning av människor. Den moderna kriminalvården bygger på den s.k. normaliseringsprincipen. Kriminalvårdens vision "Bättre ut" bygger på en värdegrund som Kriminalvårdens anställda har arbetat fram. Klienterna ska ha bättre möjligheter till ett lagligt liv efter att de har avtjänat sitt straff. Deras tid i kriminalvården ska innebära en positiv skillnad. För att utföra uppdraget på ett bra sätt behöver arbetet vara klientnära, professionellt, rättssäkert och pålitligt. På så sätt ökar Kriminalvården förtroendet hos klienter och allmänhet. Kriminalvårdens arbete ska vara brottsförebyggande, öka människors trygghet och bidra till ett tryggare samhälle. Det innebär att verkställigheten i både teori och praktik ska organiseras så att en anpassning till livet utanför anstalten blir så enkel som möjligt. För att detta ska fungera krävs det bl.a. att Kriminalvården och övriga relevanta instanser i samhället utanför samverkar.

Trots de senaste årens stora resurstillskott till polisen, höjningar av flera straff och ökad användning av hemliga tvångsmedel så har gängrelaterade brott och skjutningar inte minskat. Polisens uppkläring av mord och skjutningar i gängmiljö har samtidigt sjunkit. Det visar att det är andra åtgärder som behövs. Från och med december 2022 och under våren 2023 blev situationen i framför allt Stockholm akut. Skjutningarna i Stockholm eskalerade återigen i början av sommaren. Samtidigt är det kris i stora delar av kriminalvården med överfulla häkten och anstalter bl.a. därför att fängelsestraffen generellt blivit längre. Justitieombudsmannen (JO) har under lång tid återkommande kritiserat överbeläggningen på anstalter och häkten.

I juni publicerades även ett upprop där landets domare beskriver situationen på landets domstolar som alarmerande till följd av ökningen av ärenden. Regeringen måste omgående ta ett helhetsgrepp på problematiken med utgångspunkt i forskning och beprövad erfarenhet. Dessvärre låter högerpartierna i stället ofta känslor, tyckande och ren populism ligga till grund för rättspolitiska åtgärder. Men för att verkligen minska den grova kriminaliteten och stärka människors trygghet i politiskt eftersatta områden krävs, i stället för politikens prat om längre och hårdare straff, visitationszoner och avlyssning utan brottsmisstanke, en gemensam politisk vilja för att minska klassklyftorna i samhället. Tyvärr bygger högerregeringens förslag för att bekämpa brottsligheten i Tidöavtalet på SD:s repressiva politik. Men de föreslagna åtgärderna om avskaffad villkorlig frigivning, längre straff, avskaffande av den s.k. mängdrabatten vid flerfaldig brottslighet, förvaringsstraff, sänkt straffmyndighetsålder och särskilda ungdomsfängelser kommer inte att leda till minskad kriminalitet. Åtgärderna riskerar tvärtom att bli kontraproduktiva.

Vänsterpartiet är inte för generella straffskärpningar. Dock kan vi se att det finns områden där straffen kan behöva skärpas. Men förslag som innebär nykriminalisering eller straffskärpningar ska alltid vara väl underbyggda och ha analyserats utifrån nödvändighet, effektivitet och proportionalitet. Dessvärre anser vi att högerregeringens förslag ofta brister i dessa delar. Straffrättssystemet måste också hänga ihop. Det är inte en framgångsrik metod att höja straffen för olika brott i en rad snabba lagstiftningsärenden. I flera fall har både den förra och den nuvarande regeringen presenterat förslag till straffskärpningar som antagits av riksdagens majoritet utan att tidigare höjningar av straffen ens hunnit utvärderas. Straffrättssystemet blir på så vis oöverskådligt och onödigt komplicerat och risken för oönskade effekter ökar. Detta har kritiserats av bl.a. Lagrådet.

Straffrättssystemets främsta syfte kan enligt vår mening inte vara att fungera som ett signalsystem för regeringens påstådda handlingskraft mot kriminalitet. Det är en förhållandevis liten grupp unga män som begår den största delen av de grövsta brotten.¹ Det är inte särskilt sannolikt att ”hårdare tag” med längre straff kommer att avhålla denna grupp män och andra unga män som befinner sig i riskzonen för liknande kriminalitet från att begå brott. Vårt resonemang bekräftas och styrks av forskning som visar att längre straff inte är effektiva i den meningen att de får människor att begå färre brott. En person som sitter i fängelse är visserligen delvis förhindrad från att begå nya brott. Men för att få effekt på brottsnivån i samhället krävs att människor sitter inspärrade under väldigt långa perioder.² Vi vänder oss bestämt emot en utveckling där människor sitter inlåsta på lång obestämd tid utan möjlighet till rehabilitering och återanpassning till samhället. Svensk kriminalvård har varit en förebild för andra länder som insett att rehabilitering är mer framgångsrikt än bestraffning.³ Vänsterpartiet kommer att fortsätta arbeta för att de rehabiliterande inslagen i kriminalvården ska utvecklas i stället för att, som med högerregeringens politik, avvecklas. Vi kommer inte under några omständigheter att acceptera förslag som gör att ”Bättre ut” blir ”Sämre ut”.

För att få ned den grova brottsligheten räcker det inte med att bara vara hård mot de kriminella, det gäller att vara smartare än de kriminella. Vissa straff kan behöva höjas, men mycket mer fokus måste riktas mot att förhindra rekryteringen av barn till gängkriminalitet. Det brottsförebyggande arbetet börjar med en väl utbyggd välfärd för alla, även i politiskt eftersatta områden. Om skolan, fritidsaktiviteter och samhället i övrigt fungerar väl så minskar möjligheterna att rekrytera barn och ungdomar in i kriminalitet. Skola och fritidsverksamheter behöver få bättre resurser, likaså socialtjänsten. Barn och ungdomar måste få möjligheter till kommunalt stödda fritidsaktiviteter, skolan måste få bättre resurser för att stödja elever som behöver det för att klara betygen och socialtjänsten behöver förstärkas med tillräckliga resurser och kunskap för att arbeta både förebyggande och med barnskydd.

Det handlar även om insatser på kort sikt, som att sprida Sluta skjut-projektet till hela landet och att inrätta sociala insatsgrupper i områden som särskilt drabbats av grov kriminalitet. Vänsterpartiet har också sedan flera år tillbaka föreslagit en nationell haverikommission mot skjutningarna och en nationell avhopparverksamhet för kriminella. Insmugglingen av narkotika och illegala vapen måste stoppas redan vid landets gränser för att underminera gängens svarta ekonomi. För vidare läsning om åtgärder mot våldet, se vår motion Åtgärder med syfte att stoppa våldskulturen (mot. 2022/23:1217). För mer förslag som handlar om polisens arbete och om att stoppa nyrekryteringen till kriminalitet, se motion 2023/24:2322.

¹ Institutet för framtidsstudier, Vårdsbejakande extremism och organiserad brottslighet i Sverige, Forskningsrapport 2018:4.

² Se t.ex. Felipe Estrada, professor i kriminologi, Stockholms universitet m.fl.

³ Se t.ex. Fängelseexperimentet Little Scandinavia, SVT.

4 Vänsterpartiets förslag

4.1 En bred översyn av organisationen

Den kris som Kriminalvården befinner sig i är inte på något sätt oväntad. Vänsterpartiet föreslog redan 2019 att den dåvarande regeringen skulle ta fram en strategi för Kriminalvården i syfte att hantera bl.a. överbeläggningen, det slitna fastighetsbeståndet och den bristande inslussningen (mot. 2019/20:150). Redan då var platsbristen akut på både häkten och anstalter. Vänsterpartiet har även tidigare föreslagit en frivårdsreform och tidigarelagd villkorlig frigivning för vissa dömda i syfte att minska överbeläggningen (mot. 2019/20:150, mot. 2020/21:90, mot. 2021/22:916). Här nedan väljer vi att upprepa dessa förslag.

Vi anser dessutom att det är nödvändigt att göra en bred översyn av hela Kriminalvårdens organisation och verksamhet. Vi har fått indikationer på att det finns en rad fler problem inom myndigheten än överbeläggning. Huvudkontoret har t.ex. fått växa obehindrat på bekostnad av anstalterna och arbetsmiljön har stora brister. I januari 2023 larmade fackförbundet Seko om en tystnadskultur i organisationen. Vidare är klientnära ensamarbete vanligt förekommande samtidigt som hot och våld ofta förekommer.

Anställda vittnar om ett hårdare klimat och en försämrad arbetsmiljö. För att få anställning som kriminalvårdare krävs genomgången grundutbildning. Under pandemin byggdes en utbildningsskuld upp då det inte gick att genomföra alla utbildningar som planerat. Vidare bedömer Seko att omsättningen på tillfällig personal är stor. Förr var en visstidsanställning ofta ett steg mot en tillsvidareanställning. I dag blir det allt vanligare att en tillfällig anställning stannar vid just det och att arbetstagaren efter relativt kort tid lämnar Kriminalvården. Sammantaget finns det problem med att nyrekrytera och att få anställda att vilja stanna kvar i yrket. Över 30 procent av de tillfrågade anställda på anstalterna uppger att det är helt uteslutet eller inte särskilt troligt att de arbetar kvar inom Kriminalvården om två år. Lön, arbetstider, arbetsmiljö och ledarskap anges som de främsta skälen. Seko konstaterar att det krävs omfattande åtgärder om Kriminalvården ska bli en attraktiv arbetsplats som människor vill söka sig till och även stanna kvar på. Detta bör även sättas i relation till att myndigheten kommer att behöva göra stora rekryteringar under de kommande tio åren.⁴

Regeringen bör därför ta initiativ till en bred översyn av Kriminalvårdens organisation och verksamhet i syfte att komma till rätta med de ovan beskrivna problemen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.2 Minska överbeläggningen

Antalet intagna i häkten och på anstalter har ökat sedan 2016. Av Kriminalvårdens årsredovisning för 2020 framgår att det redan då rådde svår platsbrist på både häkten och anstalter. Belägningsgraden för anstalter ökade med 6 procentenheter, till 109 procent, mellan 2020 och 2021 (Kriminalvård och statistik, KOS 2021). En normal belägningsgrad bör ligga runt 80 procent för att myndigheten bl.a. ska kunna placera intagna efter behov. För att lösa problemet med överbeläggningen har fler s.k. beredskapsplatser skapats, främst genom dubbelbeläggning där intagna delar rum.

⁴ Seko, Service och kommunikationsfacket, Satsa på personalen. En rapport om krisen i Kriminalvården, 2023.

Samtidigt har myndigheten intensifierat arbetet med den långsiktiga kapacitetsutökningen. Det är positivt att nybyggen och renoveringar av befintliga byggnader äntligen kommit igång. Men detta arbete tar tid och överbeläggningen på anstalter och häkten är nu akut.

Enligt Vänsterpartiets mening är det helt orimligt med dubbelbeläggning, dvs. att intagna delar rum under en längre tidsperiod. I synnerhet på klass 1-anstalter där säkerheten är anpassad för de allra tyngst kriminellt belastade, våldsamma och rymningsbenägna klienterna. Överbeläggningen är ett stort arbetsmiljöproblem som sliter hårt på personalen och innebär att riskerna för våldsamma situationer ökar. Vidare försämras möjligheterna för de intagna att faktiskt lämna ett liv i kriminalitet. Överbeläggningen påverkar även möjligheterna för anhöriga, t.ex. barn till intagna, att besöka sina föräldrar när besöksrum måste användas för andra ändamål.

Det finns dessvärre inga tecken på att överbeläggningen kommer att minska inom överskådlig tid. Tvärtom innebär det s.k. paradigmskiftet för rättspolitikerna i högerregeringens och SD:s Tidöavtal att antalet personer som döms till långa fängelsestraff kommer att öka ytterligare. Kriminalvården har gjort bedömningen att det behövs 11–16 nya stora anstalter med ett personalbehov på 3 600–5 400 heltidsanställda om alla kriminalpolitiska förslag i Tidöavtalet ska genomföras. Kostnaden uppskattas till ca 10 miljarder kronor. Detta är enligt vår mening helt oförsvarligt och besinningslöst av högerregeringen. Pengarna borde i stället satsas på brottsförebyggande åtgärder för att minska nyrekryteringen av barn och unga in i kriminalitet, en väl fungerande skola för alla barn och andra välfärdssatsningar som bygger ett starkt samhälle. Vi har även fått kännedom om att vissa av nybyggnationerna redan nu anpassas för en permanent dubbelbeläggning. Om detta visar sig stämma kommer konsekvenserna för såväl de intagnas hälsa som de anställdas arbetsmiljö att bli förödande. Vi är djupt oroad för kriminalvårdens framtid och kommer att följa utvecklingen noga.

4.3 En frivårdsreform

De flesta fängelsestraff som utdöms är kortare än ett år. 2021 hade nästan 70 procent av de påbörjade fängelseverkställigheterna en strafftid på upp t.o.m. ett år (KOS 2021). För att Kriminalvården ska kunna fylla straffverkställigheten med konstruktiva insatser som behandling, stöd, påverkan och kontroll krävs inte bara resurser och kompetens utan även tid. Några veckors inlåsning gör varken från eller till för en persons vilja och förmåga att lämna ett kriminellt liv och ger små incitament för den dömde att aktivt ta ansvar för sin kriminalitet och genomföra den verkställighetsplan som Kriminalvården upprättar. Fängelsestraff på högst sex månader kan redan i dag, om den dömde vill och det bedöms lämpligt, avtjänas i hemmet med intensivövervakning med elektronisk kontroll, s.k. fotboja.

Det finns mycket goda vetenskapliga belägg för att insatser i frihet gör större skillnad, och svenskt frivårdssystem räknas till ett av världens mest utvecklade. Straff som verkställs i frivård kan göras längre, vara mer ingripande och utformas mer innehållsrikt och individanpassat. På en anstalt begränsas möjligheterna till eget ansvar; ute i samhället måste klienten själv klara av sin tillvaro och hantera de risksituationer som tidigare har lett till kriminalitet. Den dömde får genom verkställighet inom frivården ta ett större ansvar för att följa de regler som följer av påföljden, som bl.a. innebär att det krävs av den dömde att hen ska vara drogfri i den miljö som hen sedan också ska leva i. I många

fall innebär detta att drogfriheten håller i sig även sedan intensivövervakningen har upphört. Även de skadliga effekter som ett fängelsestraff ofta kan innebära för den enskilde undviks därmed.

Det finns även goda argument för att bygga ut frivården för att hålla kostnaderna för kriminalvården nere på sikt. Sedan en tid tillbaka är såväl landets anstalter som häkten överbelagda. Vidare finns det stora renoveringsbehov. En klient som avtjänar sitt straff på anstalt kostar cirka 1 miljon kronor per år. En klient som i stället avtjänar sitt straff inom frivården kostar i dag som jämförelse cirka 100 000 kronor per år. Även om klienterna med vårt förslag sannolikt behöver mer och dyrare behandlings- och övervakningsinsatser än den grupp som är aktuell för intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) i dag, så kommer verkställda straff inom frivården att vara väsentligt billigare än på anstalt.⁵

Den repressiva politiska trenden med förslag på skärpta straff, t.ex. genom slopad straffrabatt för unga, visar inga tecken på att avta. Överbeläggningen på anstalter och häkten kommer därför tyvärr att fortsätta så länge någon ändring av lagstiftningen inte görs. Vänsterpartiet anser att antalet korta straff som verkställs i fängelse bör minska och att användningen av intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) bör byggas ut. Fängelsestraff på upp till ett år bör som huvudregel verkställas genom IÖV.

Andelen påbörjade verkställigheter med IÖV var 28 procent 2021 (KOS 2021). En analys av IÖV-processen genomfördes av Kriminalvården under 2019 i syfte att hitta åtgärder för att öka antalet fängelsedömda som verkställer med IÖV. Analysen visade att klienter som fått avslag på sin ansökan om IÖV hade en mer komplex livssituation än de som fått sin ansökan beviljad. Det styrks av att de klienter som verkställer en fängelsedom på upp till sex månader på anstalt har fler identifierade behovsområden än de som verkställer med IÖV, när det gäller prokriminella attityder och värderingar, antisocialt personlighetsmönster, prokriminellt umgänge, narkotikamissbruk samt sysselsättning och boende.

Vår ambition är att till en början bygga ut IÖV för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan 6 månader och 1 år som i dag inte har tillgång till verkställighet med IÖV. På sikt bör fler klienter än i dag verkställa sin strafftid med IÖV. För att verkställighet med IÖV ska vara ett alternativ måste dock vissa grundläggande förutsättningar vara uppfyllda, som att klienten har en fast bostad och ett ordnat liv med sysselsättning, försörjning och i den mån det behövs behandling för eventuellt missbruk och annan personlig problematik. Därför är det av yttersta vikt att arbetet med att utveckla ett fungerande inslussningsprogram bedrivs parallellt med denna frivårdsreform. Vidare behöver hänsyn tas till eventuella brottsoffer. Det är t.ex. inte möjligt för en man att verkställa sitt straff med IÖV om han är dömd för våld mot en kvinna som han fortfarande bor tillsammans med. Även frivårdens insatser för klientgruppen måste stärkas med hänvisning till att en större andel av dem har en komplex levnadssituation och större behov av sociala insatser än de som verkställer med IÖV i dag.

Enligt Kriminalvården kan ett ökat antal som verkställer med IÖV motverka frihetsberövandets negativa effekter och därmed ge bättre förutsättningar för ett framgångsrikt återfallsförebyggande arbete. Ett ökat antal klienter som verkställer med IÖV skulle även underlätta den ansträngda beläggningssituationen på anstalter. Kriminalvården

⁵ Kostnad IÖV: $281 \cdot 365 = 102\,565$ kr, kostnad anstalt klass 3: $2\,406 \cdot 365 = 878\,190$ kr, kostnad snitt samtliga säkerhetsklasser: $3\,500 \cdot 365 = 1\,277\,500$ kr, se RUT underlag Kostnad för utökad frivård (Dnr 2019:241).

lämnade därför redan 2019 en framställan till regeringen om att utöka målgruppen för IÖV till att omfatta fängelsedomar på upp till ett år. Den förra regeringen presenterade i november 2020 en promemoria⁶ som föreslår förändringar i syfte att effektivisera förfarandet och utvidga möjligheterna till verkställighet av fängelsestraff med fotboja. Kriminalvården konstaterade dock i sitt remissvar att frågan om en utökad målgrupp för intensivövervakning med elektronisk kontroll inte berördes i promemorian. Enligt myndighetens mening bör tillämpningsområdet kunna utökas till att avse verkställighet av fängelsestraff med en strafftid om under ett år. Vänsterpartiet håller med om att gruppen dömda som kan få IÖV bör utvidgas.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att bygga ut intensivövervakning med elektronisk kontroll för gruppen nyintagna med en strafftid på mellan 6 månader och 1 år. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.4 Villkorlig frigivning för att frigöra platser

Villkorlig frigivning är den utslussning till samhället och den del av ett fängelsestraff som sker i frihet under övervakning av frivården. Om den dömde begår ett brott eller missköter sig inom en prøvotid av ett år ska personen tas in i fängelse igen. Huvudregeln om villkorlig frigivning finns i 26 kap. 6 § brottsbalken. Den som har avtjänat två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff, dock minst trettio dagar, frigives villkorligt. Den villkorliga frigivningen kan skjutas upp om den dömde missköter sig under verkställigheten.

Riksdagen röstade under våren 2019 igenom ett förslag från regeringen i syfte att stärka möjligheterna för Kriminalvården att vidta kontroll- och stödåtgärder avseende dömda som frigives villkorligt från ett fängelsestraff (prop. 2018/19:77). Vänsterpartiet stod bakom regeringens förslag. I ett särskilt yttrande betonade vi dock att det är grundläggande att inslussningen i samhället av villkorligt frigivna ger möjlighet till bostad, sysselsättning och eventuell missbruksvård för att en ökad övervakning under prøvotiden ska ha avsedd effekt (bet. 2018/19:JuU25).

För att lösa det allvarliga problemet med överbeläggning i Kriminalvården föreslår vi att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till 6 månader kvar på sitt straff ska få börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Det skulle innebära att 30 procent av de intagna skulle påbörja den villkorliga frigivningen i förtid vilket skulle frigöra ca 1 500 platser inom Kriminalvården.⁷

Regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till 6 månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.5 Anpassa avdelningarna efter klienterna

Dagens s.k. normalavdelningar på klass 1-anstalterna har ett trettiotal intagna. Namnet på avdelningarna är missvisande såtillvida att även intagna med stor beteendeproblematik,

⁶ Förarbete till prop. 2021/22:196.

⁷ Uppgift från Kriminalvårdens HK, statistiska enheten.

våldsbenägenhet och olika former av diagnoser placeras där. Det säger sig självt att situationen lätt kan urarta med konflikter och våld då så pass många människor som ofta mår dåligt ska samsas på en liten yta i princip dygnet runt. Avdelningarna måste bli mindre för att miljön såväl för de intagna som för de anställda ska bli bättre. Vänsterpartiet anser att befintliga anstalter bör byggas om och nya anstalter bör planeras för en modern kriminalvård med högst 15 intagna på en s.k. normalavdelning.

För särskilt krävande grupper av intagna behöver avdelningarna vara ännu mindre. Det handlar om sexualbrottslingar med beteendeproblematik, sexualbrottslingar som begått brott mot barn, intagna med psykiatriska diagnoser, personlighetsstörningar eller andra diagnoser, exempelvis autismspektrumstörningar m.fl., och intagna som är våldsbenägna. Det är i dagsläget svårt för personalen att skydda extra sårbara intagna, t.ex. personer med intellektuell funktionsnedsättning, som ofta riskerar att bli utsatta för både psykiskt och fysiskt våld av andra intagna. Vidare uppstår oftare våldsamma situationer där både intagna och anställda riskerar att skadas om för många personer med olika typer av svår beteendeproblematik blandas på en avdelning. För vissa intagna, exempelvis klienter som begått sexuella övergrepp mot barn, behöver särskilda avdelningar inrättas. I dag finns det vid vissa klass 1-anstalter avdelningar för särskilt resurskrävande intagna (SRI). Dessvärre är det bara klienter med extremt svår beteendeproblematik som placeras där p.g.a. platsbristen. Enligt Vänsterpartiets mening skulle sannolikt flera av dessa klienter behöva vårdas inom rättspsykiatri i stället för att sitta på anstalt där vården är obefintlig. Vänsterpartiet har tidigare motionerat om avslag på regeringens förslag om förändringar av förutsättningarna för att bli dömd till rättspsykiatrisk vård.⁸ Vi står fast vid att endast den som kan ta ansvar för sina handlingar ska kunna dömas till straffansvar för brott. De som begått brott och lider av allvarliga psykiska störningar ska i stället för att sitta i fängelse vårdas inom rättspsykiatri. Vi befarade redan tidigt att förslagen skulle leda till en försämrad vård av psykiskt störda lagöverträdare, vilket i förlängningen kan drabba framtida brottsoffer. Men så länge lagstiftningen kring förutsättningarna för fängelsevistelse och rättspsykiatrisk vård inte ändras så måste även denna särskilt resurskrävande klientgrupp behandlas på ett sätt som är rimligt ur både deras, andra intagnas och de anställdas perspektiv. Våra förslag för rättspsykiatri, psykiatrisk tvångsvård och öppenvård återkommer vi med i andra sammanhang.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.6 Bättre inslussning i samhället

En mycket viktig del av det brottsförebyggande arbetet är att se till att inte kriminella personer återfaller i brott efter avtjänat straff. Det gäller i synnerhet vid grov brottslighet som är gängrelaterad. För att öka klienternas förutsättningar att inte återfalla i brott arbetar Kriminalvården med olika former av frigivningsförberedelser. En åtgärd är utslussning, vilket innebär att den intagne under en period före frigivning får större frihet på ett individanpassat och strukturerat sätt med stöd och kontroll utifrån aktuella risker och behov. Frigivningsförberedelserna handlar även om att ha en god planering för tiden efter att övervakningen har upphört. Dessvärre har återanpassningen av intagna i

⁸ Motion 2007/08:Ju31 med anledning av prop. 2007/08:97 Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare.

samhället, s.k. inslussning, länge varit bristfällig. Det beror till stor del på att relevanta myndigheter, exempelvis socialtjänst och kriminalvård, har svårt att samarbeta. Socialtjänsten tar dessvärre inte alltid sitt ansvar för att stödja och hjälpa den som ska frigges från ett fängelsestraff med t.ex. bostad. Problemen beror naturligtvis även på den generella bristen på hyresrätter i många kommuner. Det är alltså ingen ovanlighet att en frigiven klient börjar sitt liv i frihet med enbart en plastpåse med sina tillhörigheter i handen och ingenstans att ta vägen. Det är en situation som inte på något sätt underlättar återgången till ett liv utan kriminalitet och eventuellt missbruk, tvärtom. En rapport från Brottsförebyggande rådet (Brå)⁹ visar att en stor del av dem som inte får någon särskild utslussning från anstalt har bedömts ha för hög risk att missköta sig och återfalla i brott. Det är kontraproduktivt att de klienter som kanske har mest behov av stöd och hjälp för att återanpassas och slussas in i samhället blir utan den hjälpen. Som Brå konstaterar bör insatser vidtas för att reducera risken för att dessa klienter återfaller i brott i samband med inslussning och efter frigivning.

I juli 2020 trädde nya regler i kraft som syftar till att stärka möjligheterna för Kriminalvården att vidta kontroll- och stödåtgärder avseende dem som frigges villkorligt från ett fängelsestraff (prop. 2018/19:77). Motsvarande åtgärder infördes i maj 2021 för dem som dömts till skyddstillsyn. Vänsterpartiet stod bakom lagändringarna.

Den tidigare regeringen gav Kriminalvården i uppdrag att genomföra en försöksverksamhet med inslussningsprogram. Programmet syftade till att höja effektiviteten i det återfallsförebyggande arbetet och pågick t.o.m. juni 2020. Syftet med försöksverksamheten var att ta fram fungerande strukturer och principer för samverkan, främst med kommuner, landsting, Arbetsförmedlingen och civilsamhället. Inslussningsarbetet prövades i en försöksverksamhet. Frivilliga kommuner, varav ett antal med politiskt eftersatta områden, skulle delta i försöksverksamheten. Intagna i fängelse som vill sluta begå brott erbjöds att delta i ett inslussningsprogram under tiden som de stod under övervakning efter villkorlig frigivning. Programmet skulle samordnas mellan Kriminalvården och lokala samhällsaktörer på den intagnes hemort via en inslussningsgrupp. Frigivningen skulle planeras gemensamt, noga och i god tid, insatser från anstaltstiden skulle fullföljas och följas upp, någon form av sysselsättning skulle garanteras och skuldrådgivning och tillgång till en stödperson från det civila samhället skulle erbjudas.

Dessvärre visar Brås utvärdering att försöksverksamheten misslyckats helt beroende på dålig planering och förberedelse, lågt antal deltagande klienter och bristande nationell styrning.¹⁰ Vänsterpartiet anser att detta är mycket beklagligt. Den bristande inslussningen och återanpassningen av personer som avtjänat fängelsestraff drabbar både dem och allmänheten, som riskerar att utsättas för nya brott. Det är både kontraproduktivt och orimligt att staten inte tar ett större ansvar för inslussning och återanpassning av människor som begått grova brott. Vänsterpartiet anser att regeringen behöver ta ett helhetsgrepp om frågan om inslussning och återanpassning till samhället. Försöksverksamheten med inslussning hade kunnat vara ett första steg på vägen. Nu brast det nödvändiga förberedelsearbetet och därigenom förutsättningarna för att verksamheten skulle lyckas.

⁹ Brottsförebyggande rådet, Utslussning från anstalt. En uppföljning av Kriminalvårdens arbete med de särskilda utslussningsåtgärderna, rapport 2017:15.

¹⁰ Brottsförebyggande rådet, Samordnade insatser för klienter med villkorlig frigivning. Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper, Rapport 2020:15.

I vårändringsbudgeten för 2021 höjde den dåvarande regeringen anslaget till Kriminalvården i syfte att myndigheten ska fortsätta att utveckla arbetet med inslussning inför en bredare spridning av modellen. Totalt påbörjades 2021 drygt 1 300 särskilda utslussningsåtgärder, en ökning med drygt 170 jämfört med 2020 (KOS 2021). Detta är lovvärt men långt ifrån tillräckligt. Frågan om inslussning och återanpassning av grovt kriminella människor måste omfatta hela landet, och samtliga involverade aktörer, som kommuner och olika myndigheter, måste ta sitt ansvar. Riksdagen har tidigare riktat ett tillkännagivande till regeringen om att Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall bör förstärkas (bet. 2018/19:JuU13). Vänsterpartiet anser att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över hur staten skulle kunna ta ett större ansvar för inslussning och återanpassning av grovt kriminella personer efter avtjänat straff. Det är högst rimligt att staten under en tillräckligt lång period efter frigivning tar ekonomiskt ansvar för personernas försörjning, sysselsättning och boende, allt för att minska återfall i brott och underlätta återetableringen i samhället.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att ta över ansvaret för inslussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.7 Halvvägshus

I dag finns möjligheter för vissa klienter att avtjäna sista tiden av fängelsestraffet i s.k. halvvägshus. Halvvägshus är en utslussningsåtgärd inom Kriminalvården. Verksamheten har till syfte att ge klienten stöd till eget boende och deltagande i samhällslivet genom arbete, praktik eller studier, vilket ökar möjligheterna för individen att återanpassas till samhället. Klienten får under eget ansvar vistas i en miljö som är öppnare än den som finns på en öppen anstalt och får samtidigt ta del av det stöd och den hjälp som personal på halvvägshuset, Kriminalvården och andra myndigheter kan erbjuda. Den som vistas i halvvägshus får lämna området under särskilda tider för att t.ex. delta i sysselsättning och göra inköp. Vistelsen kan även kombineras med fotboja. Halvvägshus finns för närvarande i Stockholm, Göteborg och Malmö och drivs av olika organisationer på uppdrag av Frivården. I övriga delar av landet finns möjligheter till placering på halvvägshusplats i ett stödboende eller i familjevårdsliknande form med samma regler som i ett halvvägshus. Det är främst klienter som varit skötsamma under sin vistelse i anstalt som i dag kan få en plats i halvvägshus. Självklart passar inte halvvägshus för alla intagna av olika orsaker. Det kan t.ex. handla om att en person har stora vårdbehov eller andra behov av insatser som inte kan erbjudas i ett halvvägshus. Vänsterpartiet anser dock att det är rimligt att se över möjligheten att ge fler intagna än i dag möjlighet att avsluta sin fängelsevistelse i halvvägshus eftersom detta underlättar inslussningen i samhället avsevärt.

Regeringen bör ta initiativ till att fler intagna får möjlighet till vistelse i halvvägshus. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.8 Nationellt avhopparprogram

Av tidigare studier framgår att det finns flera brister i samhällets förmåga att stödja den person som vill lämna en kriminell eller extremistisk miljö. Vänsterpartiet anser att fler insatser behövs för att motivera människor att hoppa av, att myndigheternas kunskap

om målgruppen behöver förbättras och möjligheterna att få stöd behöver bli mer likvärdiga över landet. På såväl nationell som regional och lokal nivå behöver insatserna från samhället samordnas bättre mellan berörda aktörer och bli mer strukturerade och långsiktiga. Det är värdefullt om en kriminellt aktiv kan lockas att bryta sitt destruktiva beteende, både för egen del och andra personer liksom för samhället.

Turerna kring den förra regeringens arbete med avhopparverksamheten har dessvärre varit mycket oklara och redovisningen till riksdagen ofullständig. Redan i december 2019 gav den förra regeringen ett uppdrag till Kriminalvården, Polismyndigheten, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen att gemensamt ta fram ett nationellt avhopparprogram.¹¹ Syftet var bl.a. att förstärka samhällets stöd till individer som vill lämna kriminella eller våldsbejakande extremistiska miljöer och grupperingar. Myndigheterna föreslog i sin slutredovisning en samordningsstruktur för avhopparverksamhet där Brottsförebyggande rådet (Brå) skulle få en samordnande roll på nationell nivå och länsstyrelserna, genom de brottsförebyggande samordnarna, på regional nivå samt kommunerna på lokal nivå. Kommunerna föreslogs därtill få ansvar för det operativa arbetet tillsammans med Polismyndigheten och Kriminalvården. Förslaget angav dock inte vilka insatser som avhoppare ska erbjudas. Utredningen Kommuner mot brott (SOU 2021:49) gjorde därför bedömningen att det kan finnas anledning att överväga införandet av ett särskilt, nationellt avhopparprogram för att säkerställa att individer som vill upphöra med kriminalitet ges möjlighet att göra det på ett snabbt och effektivt sätt. Såvitt vi förstår motsvarade inte myndigheternas förslag om en samordningsstruktur för avhopparverksamhet ett nytt avhopparprogram. Vi hade uppfattat att regeringens uppdrag till myndigheterna var att ta fram ett sådant program.

Den förra regeringen beslutade även i september 2021 om ett nytt uppdrag till Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen om att vidta åtgärder för att förstärka och utveckla stödet till avhoppare i landet (Ju2021/03331). Samtidigt tillsattes en utredare i syfte att stödja och koordinera myndigheternas arbete under ett år (Ju2021/03348). Utredaren anser i sin delredovisning att ett nationellt exitprogram kan skapas som innebär att avhoppare i landet ska få mer enhetliga och likvärdiga bedömningar och insatser, med utgångspunkt i den nuvarande rollfördelningen mellan stat och kommun. Detta kan enligt utredaren uppnås med ett arbete som bygger på att utveckla och sprida bästa tillgängliga kunskap och stödja och utveckla socialtjänsternas och myndigheternas verksamheter. En förutsättning för detta är enligt utredaren att öka den nationella samordningen och skapa en struktur för arbetet på nationell nivå. De statliga myndigheterna kan därefter lämna det stöd som behövs till kommunerna, exempelvis metod- och kunskapsstöd, utveckling av behandlingsmetoder och verktyg för uppföljning. Utredaren har även lämnat förslag om att Polismyndigheten ska ha ett nationellt samordnande ansvar för arbetet med stöd till avhoppare samt att Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse ska utveckla sitt arbete för att identifiera potentiella avhoppare, i syfte att fler individer ska kunna komma ifråga för stödinsatser. Den förra regeringen beslutade därefter om ett ändringsuppdrag i juni 2022 som ger Polismyndigheten det nationellt samordnande ansvaret för det pågående myndighetsgemensamma arbetet med avhopparverksamhet fr.o.m. den 1 oktober 2022. Uppdraget ska slutredovisas senast den 1 februari 2024.

¹¹ Dnr Ju2019/02027/KRIM, Ju2010/02161/KRIM, Ju2016/03810/KRIM, Ju2018/03621/KRIM (delvis), Ju2018/03622/KRIM (delvis).

Vänsterpartiet har i ett flertal år lagt motioner om att inrätta ett nationellt avhopparprogram. Med anledning av de pågående utredningarna avstår vi från att lämna något konkret förslag i detta sammanhang. Vi kommer dock noga att bevaka frågan och vid behov återkomma med förslag till åtgärder. Regeringens utgångspunkt att det nationella avhopparprogrammet ska rymmas inom myndigheternas befintliga förvaltningsanslag är t.ex. en fråga som vi får anledning att återkomma till.

En ytterligare aspekt som kommer att få betydelse för avhopparprogrammet är det generella behovet av ett modernt vittnesskydd. Ett väl fungerande vittnesskyddsprogram är avgörande för att få människor att vittna i syfte att beivra grov brottslighet. Personer som har betydelse för utfallet i en rättslig process kan få skydd genom polisens särskilda personsäkerhetsprogram. Det kan t.ex. gälla någon som vittnar under en rättegång och kan påverka om en misstänkt person fälls för ett visst brott. Det kan också gälla tidigare kriminella som genom att lämna avgörande uppgifter till polisen utsätter sig för risken att bli hotade. Dessvärre finns det en rad problem och brister i dagens vittnesskydd. Detta kan inverka på möjligheten för personer i kriminella miljöer att delta i ett avhopparprogram. Till exempel är myndighetens beslut inte skriftligt och går inte att överklaga för den enskilde bevispersonen. I en situation där en person som fått lämna hela sitt gamla liv bakom sig för att ingå i programmet kan det leda till att hen blir helt utlämnad till myndigheten, helt utan insyn, rättssäkerhet eller möjlighet till prövning av beslut under tiden i programmet. Det vore lämpligt om en stödperson med lämplig kompetens har mandat att hjälpa bevispersonen i kontakten med myndigheten. Vänsterpartiet anser att vittnesskyddet behöver moderniseras och uppdateras. Vidare behöver villkoren för de personer som ska ingå i det särskilda personsäkerhetsprogrammet bli tydligare. Läs mer om vårt förslag i motionen Upprättelse för brottsoffer (2021/22:455).

4.9 Likvärdiga möjligheter till utbildning för kvinnor som för män

Vänsterpartiet har i tidigare motioner under många år föreslagit att alla intagna inom kriminalvården ska ges möjlighet till grundutbildning och kompletterande gymnasieutbildning. Vi har även föreslagit att regeringen ska göra en översyn av vilka utbildningar som erbjuds på vilka anstalter i syfte dels att tillse att grund- och gymnasieutbildning erbjuds vid samtliga anstalter, dels att öka möjligheterna för de intagna att delta i utbildningar på distans, t.ex. folkhögskoleutbildningar eller utbildningar på högskolenivå (mot. 2020/21:90).

Det har kommit till vår kännedom att kvinnor intagna på anstalt inte har samma möjligheter till utbildning som män har. Förvisso är det mycket färre kvinnor som döms till fängelse än män. Av 10 298 påbörjade fängelseverkställigheter 2022 påbörjades 764 stycken, 7 procent, av kvinnor. Det kan såklart innebära att det är svårt att anordna samma typer av utbildningar vid kvinnoanstalterna som vid de för män. Samtidigt finns det i dag stora möjligheter till distansundervisning vilket enligt vår mening borde kunna ge kvinnor tillgång till även t.ex. högskoleutbildningar och yrkesutbildningar.

Regeringen bör ta initiativ till att kvinnor som avtjänar sitt straff på anstalt ska ha samma möjligheter till utbildning som män har. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.10 Begränsa privata fastighetsägare från att göra vinster på kriminalvård

De flesta fängelser ägs av Specialfastigheter, ett fastighetsbolag som ägs av svenska staten. Men det finns också andra fastighetsägare som Kriminalvården hyr lokaler av. Att allt fler personer döms till fängelse under längre perioder innebär därför att vissa företag kan göra vinster på kriminalvård. Under de kommande åren väntas det öppna flera privatägda fängelser och häkten runtom i Sverige. Det privata fastighetsbolaget Intea bygger t.ex. ett nytt häkte i Kristianstad. Inflyttning är beräknad till halvårsskiftet 2024 och hyresavtalet med Kriminalvården löper under 25 år. Största ägare i Intea är Svenska Handelsbankens Pensionsstiftelse, grundarna Christian Haglund och Henrik Lindekrantz samt Saabs och Volvos pensionsstiftelser. Intea grundades 2015 och är inriktat på långsiktigt aktivt ägande av social infrastruktur. Fastighetsbeståndet består av fastigheter och projekt med offentliga hyresgäster, såsom rättsväsende, högre utbildning och sjukvård. Intea finansieras, enligt hemsidan, av svenskt institutionellt kapital. Bolaget är på väg att börsintroduceras.

Salbergaanstalten utanför Sala med plats för cirka 250 interner ägs sedan 2009 av Erik Selins bolag Skandrenting. Skandrenting förvärvade anstalten genom att köpa aktierna i Salberga Fastighetsförvaltning AB av Sala kommun för 68 miljoner kronor. Andra privata fastighetsbolag som äger anstalter och häkten runtom i Sverige är Vacse som bl.a. ägs av ett antal svenska storföretags pensionsstiftelser, Stenvalvet med Svenska kyrkans pensionskassa som huvudägare och börsnoterade Castellum.

Vänsterpartiet anser att det är ett generellt problem att samhällsnyttiga fastigheter på detta sätt säljs ut till eller byggs och förvaltas av privata fastighetsbolag. Det är inte rimligt att privata ägare kan göra vinster på fastigheter som används för skattefinansierade verksamheter som t.ex. skolor, vårdcentraler eller anstalter. Det är även olämpligt utifrån fler aspekter när samhällsviktiga fastigheter står utanför vår demokratiska kontroll och därmed riskerar att kunna säljas vidare till oseriösa eller säkerhetspolitiskt olämpliga ägare.

När andra partier vill minska det gemensamma ägandet, vill Vänsterpartiet öka det för att bättre kunna styra samhällsutvecklingen. Vi har gemensamt byggt upp tillgångar i form av statliga bolag för att kunna styra delar av samhället genom dem men också för att kunna inbringa mer pengar till det gemensamma för en bättre välfärd. Att öka det gemensamma ägandet är viktigt inte minst ur ett demokratiperspektiv. Vi har därför föreslagit att ett grundlagsskydd ska införas för gemensam egendom på statlig, regional och kommunal nivå. Vi har även föreslagit att riksdagens beslut i frågor som rör utförsäljning av gemensam egendom ska fattas med kvalificerad majoritet (mot. 2023/24:440).

Vi anser att riksdagen har rätt att få insyn i hur stor andel av Kriminalvårdens fastigheter som ägs av privata fastighetsbolag. Vi menar även att det privata ägandet av dylika fastigheter behöver begränsas och på sikt bli statligt igen. I vart fall bör möjligheterna att göra privata vinster på skattefinansierad kriminalvårdsverksamhet bli mindre.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur stor andel av Kriminalvårdens fastigheter som ägs av privata bolag i syfte att begränsa vinstuttaget och öka det gemensamma ägandet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.11 Minska häktningstiderna, isolering och slentrianmässig restriktionsanvändning

Restriktioner vid häktning innebär att kontakterna med omvärlden begränsas, vilket kan vara nödvändigt om det finns risk för att den häktade undanröjer bevis eller på något annat sätt försvårar utredningen. Restriktioner kan innebära inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra klienter, vistas i gemenskap, följa nyhetsmedia, ta emot besök m.m. Häktesutredningen (SOU 2016:52) lade bl.a. fram det förslag som sedan antogs av riksdagen (prop. 2019/20:129) om att domstolen i stället för åklagaren, fattar beslut om restriktioner vid häktning. Tidigare beslutade domstolen om ett generellt tillstånd, sedan bestämde åklagaren vilka restriktioner som skulle införas. Syftet var att lagändringen skulle leda till en mindre användning av framför allt isolerande restriktioner.

Sverige har sedan 1991 blivit regelbundet kritiserat av FN:s och Europarådets tortyrkommittéer för långa häktningstider och isolering av misstänkta genom restriktioner. Kritiken mot Sverige har inte bara upprepats under många år utan dessutom varit mycket omfattande, då de intagnas situation bl.a. har beskrivits som inhuman och förnedrande, främst p.g.a. omfattningen av restriktionerna som innebär långa tider av isolering. I dag kan människor isoleras i 22 timmar om dygnet under långa perioder med enbart mänsklig kontakt i form av lucköppningar, matutdelning och advokatsamtal. Enligt FN:s antitortyrkommitté är det att betrakta som tortyr.

Den förra regeringen presenterade under våren 2020 förslag (prop. 2019/20:129) som syftade till en effektivare hantering av häktningar, ökad rättssäkerhet och ett bättre genomslag för barnrättsperspektivet. Riksdagens majoritet sade ja till förslaget, men med en borte tidsgräns för vuxna på nio månader i stället för sex månader som regeringen föreslagit. Vänsterpartiet anförde i ett särskilt yttrande att en tidsgräns om sex månader för häktning av vuxna och 30 dagar för häktning av barn skulle vara en rimligare avvägning (mot. 2019/20:3559, bet. 2020/21:JuU43). Vi redogör närmare för de förslag som handlar om barn under 18 år nedan.

Antalet häktningar som avslutades under 2021 uppgick till drygt 9 900, en minskning med nästan 700 jämfört med 2020. De genomsnittliga häktningstiderna ökade dock från 69 dagar 2020 till 78 dagar 2021. Vid nästan tre fjärdedelar av de avslutade häktningarna under 2021 fanns beslut om någon restriktion när klienterna påbörjade sin häktning. Andelen som efter en månads häktning hade kvar någon restriktion var bara något lägre. Av de klienter som satt häktade i minst ett halvår hade 32 procent någon restriktion efter sex månader. Trots att antalet klienter med restriktioner vid påbörjad häktning har minskat jämfört med föregående år har andelen klienter med restriktioner ökat något. Den ökade andelen beror på färre avslutade häktningar. Även andelen häktade med restriktioner efter en månads häktning och efter ett halvårs häktning ökade under 2021 jämfört med 2020, medan andelen med någon restriktion efter ett års häktning minskade (KOS 2021).

Enligt Vänsterpartiet finns det mycket som tyder på att de lagändringar som syftade till att begränsa häktningstiderna och leda till en rättssäkrare hantering inte har fått tillräckligt genomslag. Vidare förefaller det som om restriktioner fortfarande tillämpas slentrianmässigt. Europarådets antitortyrkommitté (CPT) har uttalat att åtgärder vidtas för att säkerställa att restriktioner enbart får användas i undantagsfall och inte längre än vad som är absolut nödvändigt.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur häktningstider, isolering och användandet av restriktioner kan minskas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Den senaste lagändringen innebär bl.a. att barn under 18 år som är häktade numera har rätt att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag. Men isolering är mycket skadlig även för personer över 18 år. I syfte att humanisera häktningstiden bör därför alla personer som är frihetsberövade ges möjlighet till kontakt med andra människor i större utsträckning än vad som sker i dag. En lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag bör därför införas även för personer över 18 år.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ge alla häktade personer lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.12 Häktning och arrestering av barn under 18 år

Kritiken från FN:s tortyrkommitté har varit särskilt hård när det gäller isolering av unga i polisceller eller andra förvar, och kommittén anser att Sverige bör avskaffa det systemet. FN oroas över de självmord och självmordsförsök som har skett bland unga som placerats i häkte och som tros vara ett resultat av isoleringen. FN-kommittén kräver att Sverige helt avskaffar isolering av barn i polisarrest, i häkte och på särskilda ungdomshem samt utreder självmordsfallen i häkten.

Eftersom barn skiljer sig från vuxna när det gäller såväl fysisk som psykisk utveckling samt känslomässiga och utbildningsrelaterade behov så är det självklart att unga som häktas är extra utsatta för den stress och påfrestning som både häktningen i sig och isolering innebär. Forskning visar att isolering redan efter några dagar är skadlig för en människa och att den orsakar framför allt psykiska, men ibland även fysiska, skador. Särskilt skadlig är isolering för personer under 18 år. Att som barn vara inlåst i ensamhet nästan dygnet runt innebär en stor påfrestning och är skadligt även om det endast pågår under kort tid. Barnen drabbas dock inte enbart psykiskt av inlåsningen. Även kroppsliga funktioner som balans och motorik försämras markant.

I april 2023 rapporterade DN om att 52 barn under 18 år satt häktade i Sverige. Det är mer än dubbelt så många som genomsnittet 20 barn under åren 2017 till 2022. Det stora antalet gör att häktena inte kan leva upp till lagkravet om att unga häktade har rätt till minst fyra timmars mänsklig kontakt per dygn. Detta har fått en advokat till en häktad 17-åring att JO-anmäla Kriminalvården. JO har i sin tur nu krävt att Kriminalvården redovisar vad man konkret gör för att leva upp till kravet och hur man ser på situationen.

Vänsterpartiet har återkommande motionerat om att det ska införas ett förbud både mot isolering av unga och mot att placera barn och unga i häkten. Vi har under flera års tid krävt att det ska genomföras förändringar som innebär att barn som misstänks för brott som kräver häktning placeras i en miljö som är särskilt anpassad för barn och unga (se t.ex. mot. 2017/18:3605, mot. 2018/19:3044 och mot. 2019/20:150).

4.13 Tidsgränser för häktning av barn

Sedan den senaste lagändringen (prop. 2019/20:129) är den längsta tiden för att hålla en misstänkt som inte har fyllt 18 häktad tre månader. Barnombudsmannen skrev dock i sitt remissvar till den utredning (SOU 2016:52) som ligger till grund för förslaget, att de

kunnat identifiera allvarliga kränkningar av barns grundläggande rättigheter och stora brister i tillämpningen av barnkonventionen efter att ha lyssnat bl.a. till barn som varit placerade i arrest och häkte. För att Sverige ska leva upp till bl.a. barnkonventionen och i ljuset av den skarpa kritik som experter på mänskliga rättigheter länge riktat mot Sveriges hantering av häktade barn föreslog Barnombudsmannen att tiden som barn kan vara häktade begränsas ytterligare. Enligt Barnombudsmannen bör den längsta tiden för häktning av barn vara 30 dagar i stället för tre månader. Stockholms universitet (juridiska fakulteten) föreslog samma tidsbegränsning. Vänsterpartiet delar denna uppfattning av de skäl som anförs ovan.

Regeringen bör återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att den längsta sammanhängande tiden för häktning av barn under 18 år ska vara 30 dagar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.14 Särskilda ungdomshem i stället för häkte

I utredningen SOU 2016:52, som låg till grund för den senaste lagändringen (prop. 2019/20:129), lämnas förslag som går i linje med vad Vänsterpartiet länge efterfrågat. Dels föreslogs att häktade som vid tiden för verkställigheten av häktningsbeslutet inte har fyllt 18 år ska placeras på särskilda ungdomshem om det inte finns mycket starka skäl mot en sådan placering. Dels ville utredningen att isolering av unga ska förbjudas. Utredningens förslag om att den som inte har fyllt 18 år och är häktad, alternativt anhållen men placerad i häkte, ska ha rätt till minst fyra timmars vistelse tillsammans med någon annan varje dag genomfördes sedan. Utredningen underströk dock att det är en absolut miniminivå. Mot bakgrund av att utredningen föreslog att häktning av barn som huvudregel ska verkställas på särskilda ungdomshem skulle tidsgränsen framför allt få konsekvenser för de häktade barn som, p.g.a. att det föreligger mycket starka skäl, har placerats i häkte. Utredningen framhöll även att det är viktigt att fyratimmarsregeln inte blir normerande i begränsande riktning för de barn som placeras på särskilda ungdomshem. På de särskilda ungdomshemmen förutsatte utredningen att barnen skulle få betydligt mer mänsklig kontakt än så. Utredningen hänvisade till forskning som visar att isolering redan efter några dagar är skadlig för en människa och att den orsakar framför allt psykiska, men ibland även fysiska, skador. Särskilt skadligt är isolering för personer under 18 år.

Vänsterpartiet beklagar att den dåvarande regeringen inte valde att gå vidare med utredningens förslag om särskilda ungdomshem i den ovan nämnda propositionen. Visserligen innebär den genomförda lagändringen att en misstänkt som är under 18 år och intagen i häkte ska få rätt att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag. Vi anser dock att frågan om rätt till personlig kontakt är nära sammanknuten med utredningens förslag om särskilda ungdomshem enligt det refererade resonemanget ovan. Lagändringen är därför otillräcklig och löser inte grundproblemet med att barn isoleras i häkten. Enligt vår mening ska barn under 18 år över huvud taget inte isoleras på det sätt som förekommer i dag. Detta synsätt delar vi bl.a. med FN:s tortyrkommitté (se ovan). Utredningens förslag om att häktning av barn ska verkställas på särskilda ungdomshem tillstyrks även av Barnombudsmannen.

Regeringen bör återkomma med förslag som innebär att barn under 18 år ska placeras på särskilda ungdomshem i stället för i häkten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.15 Placering av barn i polisarrest

Den ovan nämnda lagändringen innebär att den som inte har fyllt 18 år och som är gripen eller anhållen ska få hållas i förvar i polisarrest endast om det är absolut nödvändigt. Barnombudsmannen anser dock i sitt remissvar att placering av barn i polisarrest aldrig bör vara tillåten. Normalt bör i stället den som är under 18 år och anhålls placeras under bevakning i ett förhörssrum eller liknande utrymme. Om detta inte är möjligt bör hen placeras i häkte (dvs. särskilt ungdomshem enligt utredningens resonemang ovan) i stället för i en arrest. Vänsterpartiet delar Barnombudsmannens uppfattning.

Regeringen bör återkomma med förslag till lagändring som innebär att barn under 18 år aldrig får placeras i polisarrest. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Gudrun Nordborg (V)

Nadja Awad (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Tony Haddou (V)

Jessica Wetterling (V)